

Călătorie la centrele pământului

Călătoria pe care o încep implică în mod evident o deplasare în spațiu, dar nu către centrul geodezic al pământului, ci către centrele spirituale. Este vorba deci de o aventură, într-un fel asemănătoare cu cea descrisă de Jules Verne, al cărei erou, profesorul Lidenbrock, reușește să ajungă la centrul incandescent al planetei noastre, prin nevărosimile și palpitante peripeții, dar, într-un sens mai larg, mai puțin literar, mai variat și mai filozofic în același timp, dacă este adevărat că *filosofia* continuă să însemne încă în zilele noastre, tot ceea ce este uman. Utilizând mijloace de transport mai rapide decât cele de atunci, pe care însă geniul polifonic al romancierului francez care a anticipat existența atâtor lucruri bune și rele în povestirile sale științifico-fantastice le-a intuit și le-a descris chiar, voi încerca să ating la rândul meu câteva centre, pe care le consider creatoare de energii și explicative în același timp; centre umane, persoanele ale căror opere – științifice, literare, filozofice sau artistice – au oferit un drum nou sau o nouă posibilitate de exegeză pe care Malraux o numea *condiția* și Teilhard *fenomenul* uman.

Amintitele *centre* se află în multe locuri, cu precădere însă în Europa și America. În mâinile lor se află forțele care domină de la distanță destinul nostru. Spun de la distanță, pentru că există alte centre, mai apropiate și mai vizibile pentru marele public (nu pentru creatori, cât mai degrabă pentru politicieni, oameni de știință sau ideologi), care guvernează în parte izbânzile noastre, care, bine examinate însă, apar în mod accidental ca subproduse sau derivate ale centrelor originare sau bazice cu care ne vom întâlni de-a lungul acestei căutări.

O să începem deci cu câțiva filozofi, dat fiind că filozofia constituie linia directoare a vieții, o culme a activităților omenești, motorul și sinteza lor. Și vom vedea în ce măsură, atunci când ne vom întâlni în aceste pagini cu unii dintre gânditorii secolului XX, tot filozofia continuă să fie modalitatea sau tehnica cea mai adecvată pentru a explica ce se

întâmplă cu omul în general și cu contemporanii noștri în particular, tocmai pentru că scopul acestei investigații este acela de a prezenta o imagine a omului cu ajutorul celor care s-au aplecat mai mult sau mai bine asupra calităților și defectelor actuale. Dar vom vizita de asemenea și câte un om de știință sau câțiva filozofi ai științelor, câte un medic celebru sau vreun industriaș cu capacitate de a filozofa, pe vreun cineast sau istoric și, de ce nu, pe vreun fizician sau romancier. Toate activitățile constituie modalități pentru a oferi omului puterea de a fi stăpân pe mediul exterior, dar și pe propria ființă, și toate disciplinele actuale, toate tehnicile cunoașterii, încearcă azi să elaboreze un limbaj comun, să inventeze un teren intermediar în care să se poată reuși alcătuirea unui vocabular general, al unui pact între înțelepciuni, care să facă din nou posibilă o înțelegere totală a omului.

Ne aflăm, în mod sigur, într-un moment decisiv al evoluției noastre, cel al unei mutații esențiale, din pragul căreia este indispensabil să examinăm totul, prin tot ceea ce am elaborat până în ziua de azi pe căi diferite și contradictorii uneori. Dacă este adevărat că intrăm într-o *Galaxie Marconi* și suntem pe punctul de a abandona *Galaxia Gutenberg*, așa cum susține McLuhan, atunci momentul nostru, cel al cuceririi atomului și al spațiului interstelar, ar putea avea asemănările și paralelismele sale cu epoca în care Socrate își lua rămas-bun de la această lume pentru a face loc unei noi ere, cea a lui Platon. Cuvântul rostit, transmiterea cunoștințelor de la maestru la discipol, metodă tipică presocraticilor și pitagoreicilor, care definește o civilizație orală sau analfabetă, așa cum susține McLuhan, intră într-un ciclu alfabetic, cel al cuvântului scris, al cunoștințelor încrustate pe un pergament, pe o foaie de hârtie sau pe un papirus, iar mai târziu, pe multe foi de hârtie, atunci când cele scrise devin un act tipografic.

În acest moment intrăm oarecum într-un nou ciclu oral, datorat electricității și mass-mediei, care răpesc cuvântului tipărit puterile sale, pentru a le ceda vechiului receptor: urechea. Este vorba de o reală mutație? Presupune acest fapt, prin schimbarea la care ne obligă folosirea de noi instrumente care ne prelungesc simțurile, o reformă a propriei noastre ființe? Așa se pare. Se pare că, într-adevăr, ne modificăm, chiar în ritmul și stilul transformărilor pe care le impunem propriilor noastre instrumente. Și, dat fiind că azi există mijloace de comunicare în masă în sensul mai larg al cuvântului, care caracterizează cel mai bine timpul nostru, vom prelua aspectul lor, iar esența noastră umană, prin pur

transfer logic, va sfârși prin a se asemăna cu ceea ce esența unui televizor sau a unui telefon ar putea însemna. Suntem pe cale de a renunța să citim cu ochii miile de pagini tipărite care formau până acum o „cultură personală“, pentru a lua în considerare cuvântul vorbit, transmis direct. Biblioteca noastră va fi propria noastră memorie; nu peste zece ani, nici peste o sută, peste câteva secole însă, când mass-media va fi făcut din noi ceea ce noi înșine considerăm a fi destinul ei atunci când o inventăm. Galaxia Marconi va dura secole, așa cum a durat galaxia Gutenberg. Este evident faptul că a început ceva nou pentru toți și că neliniștea care-i agită atât pe tineri cât și pe cei vârstnici, această dorință vie de a se înțelege pe sine și de a-și făuri un nou destin, nu este nimic mai mult decât una dintre manifestările acestui moment de răscruce supus controlului unor minți și a unor mașini, ascultând poate de alte rațiuni și postulate situate dincolo de noi, despre care nu avem decât o idee vagă. Făurim mituri, ca de obicei.

Tocmai într-un moment precum cel actual, ușor de analizat dar greu de înțeles, merita să realizez această călătorie *la centre*, pentru a pune în discuție și a înțelege ceea ce se întâmplă și ce se va întâmpla, încercând în pofida dificultăților să măsurăm temperatura spirituală a acestei toamne a epocii moderne, atât de neastâmpărată și doritoare de a afla ce se va întâmpla cu noi, locuitorii ei. Nu știu care va fi concluzia acestei călătorii, optimistă sau sumbră. Însă în întrebarea pe care această îndoială o presupune se ascunde suspansul acestei cărți și justificarea ei literară și umană.

Vreau să mai spun că scrierea acestor pagini a presupus o serie de călătorii lungi, de la Napoli la Stockholm și din Pădurea Neagră la Montréal și New York, trecând prin locuri retrase dar atât de importante pentru înțelegerea secolului nostru precum Dublin, Toronto sau Salamanca. Aceste călătorii mi-au ocupat un an și jumătate din viață, din ianuarie 1969 până în mai 1970. A trebuit să zbor până la Roma ca să-l întâlnesc pe Fellini, să iau din nou avionul spre Zürich pentru a mă întâlni cu fiul lui Jung, să închiriez o mașină în același oraș pentru a ajunge la Wilflingen, unde nu există nicio gară și a conversa cu Jünger, să mă întorc la Zürich, să iau trenul pentru Basel, unde mă aștepta Urs von Balthasar, să schimb trenul cu mașina mea, câteva luni mai târziu, ca să merg de la Paris la München, să mă întorc la Paris și să mă duc la Geneva, apoi în Italia și așa mai departe. Toate acestea fără să socotesc cele opt ore petrecute peste ocean în călătoria de la Madrid la

Montréal, orele cu trenul de la Washington la New York și drumul cu autobuzul de la Boston la New York. Nu am folosit submarinul pentru că nu este la îndemâna oricui, nici caii, care au ieșit din uz. Am folosit deci toate mijloacele posibile pentru a putea ajunge la centrele pe care îmi propusesem să le vizitez.

N-a fost ușor și nici plăcut întotdeauna. A trebuit să mă opresc uneori pentru a consulta un medic, cu forțele de rezistență fizică și intelectuală puse la încercare de atâția kilometri și atâția specialiști geniali. M-am trezit de mai multe ori în mijlocul nopții, întrebându-mă: voi fi oare capabil să mă confrunt cu Heisenberg sau Gonsseth? Și simțeam o emoție soră cu frica urcând dinspre viscere și spirit către creier. Am pregătit suficient acest interviu? Îmi puneam adeseori această întrebare. Și de multe ori, într-o cameră de hotel, la Manchester sau la Copenhaga, aprindeam lumina și începeam să studiez cărțile interviuatului din ziua următoare, pentru a-mi completa lista întrebărilor. În majoritatea cazurilor acest voiaj a fost pentru mine o mare satisfacție, pentru că am putut cerceta bizarul mod în care poți fi de acord, din punct de vedere etic și estetic, cu contemporanii noștri cei mai îndepărtați în spațiu și îndeosebi cei mai iluștri, cei care, în ceea ce privește preocupările și tehnica cunoașterii, pregătesc drumurile pentru oamenii de mâine. Am putut cunoaște țări pe care nu le vizitasem niciodată, orașe învăluite în soarele de la miezul nopții, muzee pline de surprize; dar mai ales, am putut întâlni persoane privilegiate, alese de destin și hărăzite să trăiască lângă noi cu unicul scop de a fi călăuzele noastre, lumina noastră de fiecare zi. Fizicieni sau teologi, romancieri sau ciberneticieni, aceste centre au fost de-a lungul călătoriei mele în timp și în spațiu niște călăuze.

Mai demult, cu vreo șase ani în urmă, îmi trecuse prin minte ideea acestei cărți; niciodată însă, dintr-un motiv sau altul, nu am reușit să o realizez. Țin să mulțumesc aici revistei *Tribuna Médica* din Madrid și directorului său, Enrique Costas Lombardía, pentru ajutorul acordat în ducerea la bun sfârșit a prezentei întreprinderi, incomodă și persuasivă poate. Mare parte dintre interviurile publicate, într-o ordine diferită față de carte și mai puțin riguroasă, au apărut în menționata revistă. În volumul de față (împărțit în două părți: *Umaniști și Oameni de știință*), imaginea călătoriei mele este mai bine sistematizată și sper să pot oferi cititorului, prin acest eseu-interviu, un rezumat exact a ceea ce se întâmplă în mințile cele mai evolute ale timpurilor noastre. Dacă nu toți sunt prezenți aici, este pentru că numele și opiniile lor au figurat

deja în prea multe interviuri sau opere de acest gen, sau pentru că nu mi-a fost posibil să-i văd. Atât unora cât și altora, le adresez mulțumirile mele și îi asigur de admirația mea.

Sper, de asemenea, ca cititorul să-și poată forma o idee completă și sintetică asupra artelor și disciplinelor care conduc azi lumea, cu scopul de a putea înțelege, odată închisă cartea, că adevărul este unul singur și că numai modalitățile noastre de a ne apropia de el diferă.

V.H.

UMANIȘTII

I. FILOZOFII

1. Cu Gabriel Marcel despre filozofie și viață

Ar trebui să plecăm de la lupta pe care Pascal a pornit-o împotriva raționalismului incipient, formulat într-un stil modern de către Descartes, pentru a înțelege nu numai ceea ce azi reprezintă în filozofie gândirea și atitudinea lui Gabriel Marcel, ci toată drama pe care existențialismul, plecând de la Kierkegaard și ridicându-se împotriva absolutismului hegelian, a reprezentat-o de-a lungul unui secol întreg. Ar trebui chiar să se intenteze un adevărat proces idealismului, sistematizării, totalitarismelor care au implicat tot acest fenomen, pornind de la domeniul filozofic și îndreptându-se spre cel politic, pentru a situa mai bine pe anumiți gânditori ca Marcel, Heidegger, Berdiaev, Unamuno, Jaspers și alți câțiva, a căror prezență printre noi presupune o atitudine vitală, o luptă contra sistemelor, oricare ar fi ele, împotriva exceselor rațiunii, și uneori, în numele credinței în ființa umană, în originalitatea ei și în dorința ei perenă de libertate și de perfecțiune. Revolta lui Kierkegaard împotriva lui Hegel, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, avea același sens ca și opera existențialiștilor secolului XX. Aceștia, cu excepția lui Sartre și a discipolilor săi, au coincis într-un mod aproape miraculos, așa spune, cu ultimele concluzii ale fizicienilor, biologilor sau astronomilor. Psihologia secolului XX este și ea o confirmare a acestei respingeri a rațiunii „pure”, prizonieră a unor sisteme ale căror salvări unice sunt acelea de a duce până la ultimele și tragicele consecințe, lentă și sigura lor integrare în utopie. Din acest motiv mulți romancierii ai timpurilor noastre, speriați de aceeași tematică ce i-a împins pe existențialiști spre actualele lor poziții, constituie un factor important în cadrul acestei clarificări. Ar fi suficient să cităm aici operele lui Huxley sau Orwell, pledoarie împotriva utopiei, pentru

a înțelege până la ce punct filozofia lui Gabriel Marcel, cea a lui Jaspers și cea a lui Heidegger constituie o contribuție modernă la procesul de eliberare în care ne vedem angajați.

Ajunsesem prea devreme la Paris, camera mea de la hotelul care se afla în apropierea casei lui Gabriel Marcel nu era încă pregătită, așa că am ieșit să fac o plimbare în zorii încă tulburi. În singurătatea mea duminicală, printre copacii din grădina Luxemburg, frumusețea cenușie a fațadelor era pusă în evidență de lumina aflată între ceață și soare a iernii blânde. Locuisem mai bine de patru ani în acest oraș și fiecare pas de-a lungul cărărilor din parc călca pe urmele altor pași ai mei, pierduți într-un trecut recent și reînviați la fiecare nouă călătorie, de fiecare amintire. M-am îndreptat către biserica Saint-Étienne-du-Mont, situată în spatele Panteonului, operă a lui Soufflot, ca și Saint-Sulpice, monumente tipice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, prevestind prin măreția lor severă și tragică ceea ce urma să se întâmple în istoria Franței, sângele și transformările ce aveau să marcheze acele arhitecturi bine proporționate, ascunzând totuși anumite excese.

Nu intrasem niciodată în biserica Saint-Étienne-du-Mont, operă a secolului al XVIII-lea și a proporțiilor impuse lumii de clasici și de Regele Soare, de teatru, de știință, de cupolă și de monarhie, cum ar spune Eugenio d'Ors¹. Am ascultat slujba în mijlocul unei furtuni de gânduri evocatoare, apoi am făcut turul bisericii. În fund, chiar în spatele altarului mare, se aflau două morminte: unul al lui Racine, celălalt al lui Pascal. Venisem la Paris pentru a mă întâlni cu Gabriel Marcel și mă întâlnisem cu strămoșul său direct. Bună introducere la acest periplu parizian, mi-am spus, gândindu-mă la întâlnirea cu Pascal, autorul *Cugetărilor*, făuritor al unei atitudini creștine în consonanță cu știința, om care a știut să intenteze primul proces împotriva exceselor rațiunii; precursor, prin atitudinea sa referitoare la faimosul proces din Port-Royal, al luptei moderne în favoarea libertății individuale și împotriva oricărei imixțiuni statale excesiv de autoritare. Această întâlnire cu Pascal mi s-a părut o bună introducere la apropiata mea întâlnire cu Marcel.

Autor al unui bine cunoscut *Jurnal Metafizic*, al volumelor *A fi și a avea*, *Homo viator*, *Misterul ființei*, *Prezență și imortalitate* și al unor opere teatrale care fac din el un Pascal și un Racine în același timp, Gabriel

¹ Eugenio d'Ors, scriitor spaniol (Barcelona, 1881 – Vilanova I la Geltrú, 1954). Membru al Academiei Regale Spaniole din 1927. (N. tr.)

Marcel este un gânditor dedicat problemelor timpului său. Nu este vorba de pătrunderea într-un sistem filozofic, cu toate că găsim la Marcel o formă de a filozofa care este, așa cum vom vedea mai târziu ascultându-l, un permanent răspuns la toate dificultățile pe care le întâlnim. Este vorba mai degrabă de un dialog, ca în Platon, adresat însă altui public și realizat pe măsura altor vremuri, în timpul cărora cititorul participă la desfășurarea unei drame: cea a filozofului, concepută ca o experiență în permanentă elaborare de sine și în contact dinamic cu alte experiențe. A filozofa înseamnă deci a se confrunta cu alte filozofii, dar și cu alte tehnici ale cunoașterii. În fond, crede Marcel, totul este astăzi impregnat de filozofie, până și literatura „atât de pătrunsă de gândirea filozofică, încât este imposibil să stabilim vreo graniță între una și cealaltă”.

Este o gândire de mare profunzime, cu care ne întâlnim adesea de-a lungul acestei călătorii, gândire care presupune un nou efort al tuturor disciplinelor, după atâtea secole de dure și inutile separatisme, într-o dorință arzătoare și disperată de a găsi un punct de înțelegere comun.

De asemenea, în gândirea lui Marcel, este vorba de implicarea filozofiei în toate bătăliile, de a face din filozof un apărător al vieții, „acea viață care este a noastră și care este azi atât de amenințată pe toate planurile”. Pentru a o putea apăra trebuie să știm să-i păstrăm autonomia, condiție sine qua non a cercetării filozofice, condiție care readuce în discuție tema gânditorului adevărat și a sofistului, ridicată și rezolvată de Platon în *Gorgias*, sau, de ce nu, cea dintre filozof și ideolog, atât de actuală printre noi și care ar defini și ar separa într-un mod evident spiritele preocupate de integritatea umană, de cele ale „părtinitorilor” sau ale celor „angajați politic” preocupați de propriul destin, de grupul sau de partidul căruia îi aparțin.

Aici se află, după Marcel, meritul cel mai mare al filozofiei numite existențialiste: în a fi știut să evidențieze vocația omului, în opoziție cu așa-numita natură a sa. Diferențierea este importantă pentru că vocația presupune o cursă deschisă către o perfecțiune în mișcare, în timp ce conceptul de natură a omului implică aici un fel de imobilitate care, dacă reușește să se îndepărteze de un anumit anarhism, o face numai pentru a cădea în mrejele unui totalitarism înghețat și mortifiant.

În sfârșit, misiunea tipică a filozofului ar fi aceea de a găsi un fel de echilibru paradoxal între un spirit de universalitate reprezentat de anumite valori recunoscute ca inalterabile, dar care trebuie conservate cu orice preț, și propria experiență personală, de care niciun gânditor

nu se poate separa și al cărui drum duce la o evoluție îndreptată spre lumină, o lumină proprie în consonanță cu adevărul universal.

Gabriel Marcel locuiește la etajul patru al unei case vechi de pe strada Tournon, în centrul Cartierului Latin, aproape de Sorbona, de biserica Saint-Sulpice, de palatul și de grădina Luxemburg. Pe fiecare palier al scării există un fel de strapontină pe care filozoful se odihnește când ajunge acasă. Urcând și coborând ani și ani de zile această scară, ne putem imagina întâlniri esențiale și răspunsuri definitive, între Gabriel Marcel și problemele sale, la fel ca în romanele lui Julien Green, ale căror scene principale au loc aproape întotdeauna pe o scară. De când îl cunosc, adică din anul 1958, când am venit pentru prima dată în acest loc sacru al existențialismului creștin, nu încetez să mă opresc pe cele trei paliere și să mă simt învăluit într-un nor de gânduri, cele care au pătruns în pereții și lemnul acestei scări, formând un fel de atmosferă tipică ce impregnează casa și acest urcuș inițiativ.

Maestrul iese în întâmpinarea mea, îl salut, trecem apoi în biroul mobilat de cărți, așa spune, dat fiind că celelalte mobile sunt oarecum configurate sau desfigurare de tomuri de toate culorile și din toate țările. Gabriel Marcel a fost de curând în Spania, unde la Madrid, Sevilla și în alte orașe a ținut mai multe conferințe. Am vorbit despre Spania, unde l-am împins să meargă în anul 1963 sau 1964, și unde a găsit mai mult decât ce sperase, adică multă admirație, multă prietenie și un public avid să-i asculte cuvântul și să adere la mesajul său. Continui să cred că marea luptă care a izbucnit după 1945 între libertate și totalitarism, sau între două sau trei fațete ale libertății, are în cadrul culturii franceze trei nume: Sartre, Camus și Marcel. Și îmi dau seama că, în definitiv, greutatea luptei a fost dusă de Gabriel Marcel, pe de-o parte, în numele unei libertăți fără echivoc, sprijinită de un Camus indecis, care nu a știut și nu a putut să găsească un drum drept și sigur până la tragica sa moarte, și, pe de altă parte, de Sartre, a cărui poziție de purtător de cuvânt al unui umanism fără Dumnezeu s-a cufundat puțin câte puțin într-o pierdere totală a libertății, într-o adeziune, cu alte cuvinte într-o robie politică ce a epuizat în puțini ani existențialismul sartrian.

Pe durata acestei perioade, în timp ce în cruda lumină a istoriei contemporane, acest „umanism” a fost cauza unor ciocniri greu de calificat, Marcel s-a menținut pe o poziție de absolută independență, realizând o operă pe care numai azi o recunoaștem în întreaga și inegalabila sa măreție. Interesant este să știm în ce măsură un gânditor contemporan

a fost de acord, de-a lungul vieții și al operei sale, cu progresul celorlalte științe sau discipline și în ce mod a știut să facă posibilă această coincidență cu progresul. Dacă filozoful, fapt bine cunoscut, s-a lăsat convertit la practici înșelătoare ale libertății, aliindu-se cu antiprogresul (cum bine știm, în acest timp fizicienii sau psihologii occidentali descopereau lumea inconștientului, teoria cuantică, cea a relativității, mișcarea ondulatorie, transplantul de organe vii etc., în pofida existenței în anumite locuri de pe pământ a unor mișcări contrarii acestor descoperiri și a unor strigăte de protest împotriva fiecărui pas pe care știința îl făcea înainte). Cred că a sosit momentul în care putem pune multor persoane întrebarea cheie care îi verifică: în lupta dintre om și neomenesc de partea cui ați fost dvs.?

Puțini contemporani mai mult sau mai puțin iluștri, autori ai unor cărți bine vândute în ultimii douăzeci de ani, ar putea răspunde în liniște la această întrebare teribilă.

Iată dialogul meu cu acest „gardian“, în înaltul sens pe care Platon îl acordă acestui cuvânt în cadrul cetății sale ideale:

Vintilă Horia – Îmi permiteți să vă calific drept platonician? Dvs. sunteți în același timp un filozof și un om de teatru. Teatrul dvs. ar putea fi perfect situat în plin cadru platonian, dat fiind că Platon, ca și dvs. era un făuritor de dialoguri. Cum ați aborda dvs. acest posibil paralelism?

G.M. – Această întrebare mă pune în dificultate. Cu mulți ani în urmă, în timpul unui colocviu organizat de dominicani, Étienne Gilson afirmase că filozofia mea, în ceea ce are ea existențialist, se plasează mai degrabă în aria tomismului. I-am răspuns atunci spunând că, dimpotrivă, eram mult mai aproape de Platon decât de Aristotel. Este adevărat că în tinerețe îl citisem mult pe Platon și cum este și natural, îl admiram. Dar, gândindu-mă bine, mi se pare evident că operele mele teatrale nu sunt niște dialoguri și, dacă dialogul există, aș putea spune că personajele care îl însuflețesc îmi sunt într-o oarecare măsură *impuse*. Ființe neobișnuite, bizare, îmi impun propria lor prezență și mă imploră să le dau viață. Teatrul meu, prin urmare, nu este un mod de a exprima o opinie filozofică. Aș spune că dimpotrivă. Filozofia mea provine din viață, sau din teatrul meu, care nu este un dialog filozofic. Este vorba de un teatru contrar oricărei teoretizări filozofice. Personajele mele trăiesc prin ele însele. Vă voi reduce la o singură imagine ceea ce vreau să reprezint prin teatrul și prin filozofia mea. Vă voi spune deci

că filozofia mea este, într-un anumit sens, continentală, o patrie legată de un continent, fapt ce implică anumite vecinătăți. Mă aflu într-adevăr aproape de Martin Heidegger și de Martin Buber. Orice gând este în acest sens o continuitate și continuitatea unui anumit lucru. În același timp, teatrul meu este o insulă. Și secretul meu se află în insule. (*El secreto está en las islas* este titlul unei opere de teatru de Gabriel Marcel, Ed. Plon, Paris.) Trebuie să treci mările ca să ajungi la ele. Sub acest aspect trebuie să spun că subiectul filozofic, eu însumi în acest caz, se sacrifică în beneficiul altor ființe, al personajelor cărora le dă viață. Filozofia mea îmi apare ca un pământ străbătut de prea multe drumuri, de prea mulți pași străini. Teatrul meu, în schimb, îmi aparține total, mie și personajelor care trăiesc în el. Repet: secretul meu se găsește în insule.

În timp ce notez aceste cuvinte, aud ploaia căzând pe acoperișuri și cauciucurile mașinilor călcând în apa iernii, pe strada Tournon. Ascult cuvintele filozofului și mintea mi se întoarce la insulele sale. Mă gândesc, în lumina difuză, la insulele fantastice atât de încărcate de destin uman din romanele lui Ernst Jünger, la insula Spetsai, din mijlocul mării elene, unde a trăit până nu de mult prietenul meu, romancierul Michel Déon, la tot ce înseamnă conceptul de insulă pentru orice om cult, copil al Mediteranei. A fi o insulă înseamnă un secret revelat puțin câte puțin de-a lungul unei opere literare. Imaginea mi se pare minunată și creștină în același timp, o imagine mitologică. Îmi continui întrebările:

V.H. – În ce constă pentru dvs. ceea ce s-ar putea numi astăzi „misiunea unui filozof“?

G.M. – Într-o societate în care progresul tehnic ne-a făcut să pierdem din vedere țelul civilizației în beneficiul mijloacelor, rolul filozofului poate fi important, pentru că această înlocuire a țelurilor prin mijloace este o perversiune. Rolul filozofului este tocmai acela de a denunța orice amenințare împotriva dreptății și integrității umane. Doriți o probă? Acum câteva zile a venit să mă vadă un profesor universitar de la Facultatea de Drept din Paris. Total ieșit din minți, mi-a povestit cum se constituise în facultate un grup de studenți, cu scopul de a suprima din Codul Civil capitolele care se referă la familie, pe motiv că, în concepția lor, familia nu mai există. Nu e înspăimântător? Având în vedere aceste lucruri, cred că ființa umană a ajuns într-un moment crucial al evoluției sale, moment ce reprezintă un final parțial al unei întregi evoluții. Asta începe odată cu dezvoltarea tehnicilor – a spus-o și Heidegger. Ea face parte din destinul omului occidental, depinde de luarea sa de poziție și

de felul în care și-a apropiat el lumea, având în vedere procesul în plină desfășurare a voinței lui de putere. Ei bine, tehnicile, cu tot ce înseamnă acest concept, l-au adus la limita extremă, unde posibilitatea de a distruge complet propriul său spațiu vital este o problemă de secunde. Omul este astăzi capabil să atomizeze și să facă să dispară pentru vecie propriul cămin, locul în care trăiește de atâtea milenii. Nu este vorba de elucubrațiile unui roman științifico fantastic. Nu. De când Nietzsche a spus: „Dumnezeu a murit“, este posibil ca și omul să înceteze să mai existe. Și în acest sens, m-aș referi la o frază celebră a lui Dostoievski: „Dacă Dumnezeu nu există, totul este permis“. Momentul Nietzsche coincide cu apogeul tehnicii. Este vorba de a aborda la scară umană ideea sinuciderii, de vreme ce omul și tot ce îl înconjoară, Pământul în sine adică, este capabil azi să distrugă tot ce până acum eram obișnuiți să venerăm. Persoana capabilă de a dezlănțui acest final ultim ar fi cineva care a pierdut respectul pentru esențele rațiunii noastre de a exista și pentru speranța noastră. Misiunea filozofului ar fi deci aceea de a-i învăța pe oameni principiile fundamentale, fără de care viața și umanul devin imposibile. Există chiar și o responsabilitate a filozofului față de amploarea pericolului care ne pândește din toate părțile, provenită dintr-o viziune greșită a politicianului, din unghiul strâmt în care se concep relațiile dintre generații, din mania de a dori să reformezi totul începând prin a distruge. În concluzie, ar trebui să luptăm pentru o acțiune în cadrul căreia filozoful să participe la activitățile destinate să împiedice această catastrofă. Dar nu în sensul pe care îl dă Bertrand Russell acestei activități și pe care eu îl consider a fi mult zgomot pentru nimic, o dorință arzătoare de a se afirma semnând manifeste și apărând pe prima pagină a ziarelor. Mai îndreptățită și mai eficientă, cu scopul de a evita relele inutile și catastrofele iremediabile, mi s-ar părea o încercare de sintetizare și de clarificare: filozoful ar trebui să se înțeleagă cu biologul și cu fizicianul în așa fel încât contemporanii lor să-i poată înțelege, ar trebui să explice oamenilor ce este viața și tragismul condiției noastre pământești.

V.H. – Acum vreo douăzeci de ani, ne-ați vorbit de pericolele idealismului, sau, mai bine zis, de hegelianism. Ați putea să-mi spuneți dacă teama dvs. de atunci s-a accentuat sau s-a atenuat și în ce măsură? Ce relație am putea stabili, de exemplu, între hegelianism și utopie? Între filozofie și ideologie?

G.M. – Într-adevăr, vorbeam atunci de un rău tipic occidental, cel de a încerca să înlocuim concretul cu abstractul, ceea ce constituie, în mod evident, propria bază a tehnicii sau a tehnologiei contemporane. În acest sens s-ar putea afirma că încercând a se lua pe sine însăși ca țel, tehnica, în dorința ei arzătoare de a confunda valorile pe care le reprezintă cu anumite valori cu adevărat eterne, distrugându-le, ar reprezenta un fel de moștenire a idealismului filozofic. Nu vreau să spun că marii reprezentanți ai idealismului filozofic, Platon, Kant și Hegel, ar fi direct responsabili de situația amintită. Dar totul pare să indice că aceste genii s-au convertit într-un anumit mod la o religie care nu le-a aparținut niciodată, obligați să se angajeze într-o acțiune de care le era lor înșiși frică. Constatăm aici, de exemplu, destinul hegelianismului care ajunge să se afirme într-un regim care nu are nimic în comun cu universalismul hegelian și care neagă toate valorile pe care Hegel le exalta în cursurile și în cărțile sale. Cum au început toate astea, în ce moment al secolului al XIX-lea sau la începuturile secolului XX, ar fi prea complicat să revenim asupra subiectului. Rezumând și urmând aici cursul propriei mele convertiri și al întregii mele gândiri, cred că idealismul a început să fie ceea ce eu am numit atunci „malefic”, odată cu epigonii sau cu discipolii lui Hegel, exact în momentul în care idealismul a fost separat de revelație și s-a dedicat orientării care viza divinizarea omului de către om. Din acea ruptură s-au născut diversele metafizici care ne-au dus la totalitarismele pe care dvs. le cunoașteți și pe care este inutil să le menționăm aici. Fiți atent la diferența care există între societatea concepută de Platon în *Republica* și răstălmăcirea ei de către cei care au provocat ruptura sau separarea despre care vorbeam. S-au tot creat în lume abstracții inumane și false mitologii, teribil de periculoase și în același timp antisociale. Să trecem la partea individuală, pentru a înțelege mai bine nuanțele acestui pericol în care ne aflăm. Se ajunge astfel la situația de a născoci în jurul unei persoane aura de „fascist”. În acest moment toți se năpustesc asupra lui, nimeni nu se mai interesează de adevărul acestui om, și sfârșesc prin a-l lichida numai pentru că a fost plasat în mijlocul unei abstracții. Același lucru se poate întâmpla cu cărțile etc. Sau, dimpotrivă, ajungem să adorăm în abstractul unei false mitologii oameni sau cărți ce reprezintă o ticăloșie umană. În mod evident, urmând acest drum, idealismul sfârșește în totalitarismul politic, ideologic, literar, filozofic; în utopie, cum spuneți dvs.